

MARIE-JANINE CALIC

A bosznia-hercegovinai etnikai konfliktusok szerkezeti elemzése

Bosznia-Hercegovina a maga húsznál is több különböző nemzetiségének és vallásfelekezetének békés együttélésével kétségkívül hosszú időn keresztül sikeres kísérletnek számított. Mára viszont az etnikai konfliktusok értelmetlenségének és embertelenségének vált szimbólumává. Az alábbiakban a Jugoszlávia szétesése óta Bosznia-Hercegovinában végbement nacionalista radikalizálódás körülményeit és kifejeződési formáit igyekszünk rendszerezni. Először a soknemzetiségű köztársaság etnikai viszonyaiban meglévő, de már a jugoszláviai háború kitörése előtt is létezett konfliktusok szerkezetét írjuk le. Második lépésben az erőszak eszkalációjának működését és fokozatait vázoljuk. Végezetül az etnikai alapozású nacionalista konfliktusok rendezésének tipikus ismertetőjegyeit vesszük szemügyre.

Interetnikus kapcsolatok Bosznia-Hercegovinában a jugoszláviai háború kitörése előtt

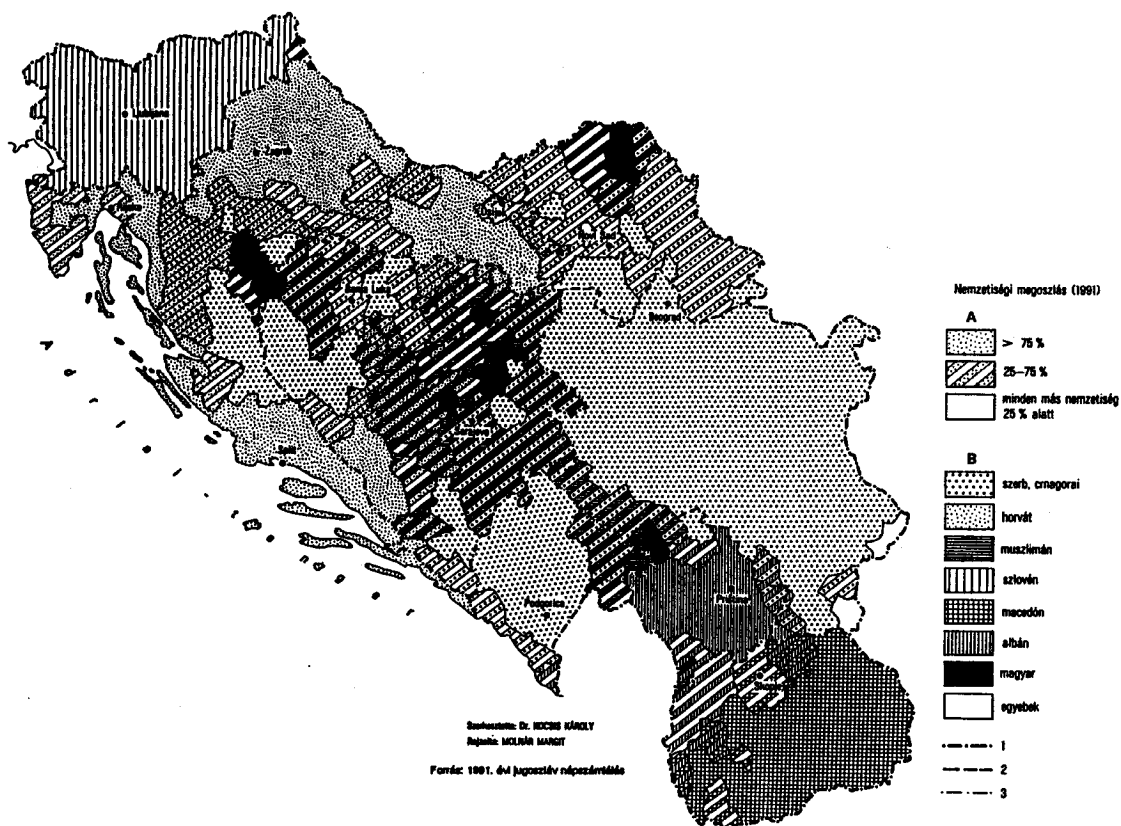
A jugoszláviai konfliktus sztereotíp megközelítéseinek egyike szerint az erőszakra való állítólagos hajlam a délszláv népek alapvető magatartásmintái közé tartozik, és a mostani konfliktus valójában a balkáni háborús összeütközések évszázados hagyományára vezethető vissza.¹ E szerint az értelmezés szerint az egykori Jugoszlávia területén jelenleg zajló események alapvetően törzsi konfliktusoknak és vallásháborúknak tekinthetők.² Néha úgy tűnik, mintha ma már nemcsak a homogén nemzetállam szószólói tartanák természetellenesnek különböző nemzetek közös államban való együttélését. E szerint az interpretáció szerint az etnikai konfliktusok valójában a normális esetek közé sorolhatók, a kivételt pedig a békés együttélés jelenti. Pedig éppen a délszláv népek hosszabb időn keresztül viszonylagos békességben éltek együtt. Az a különleges helyzet, amelyet Jugoszlávia évtizedeken át a szocialista országok körében elfoglalt, 1945 után megteremtette az alapjait az egységes jugoszláv identitás kialakulásának. Ez az azonosságtudat természetesen az állami (és nem etnikai) közösségtudatra épült.³

Tény viszont az is, hogy a jugoszláv állam kezdettől fogva legalább három alapkérdéssel viaskodott, amelyekből jól körülírható konfliktusszerkezetek származtak. Elsőként a Jugoszlávia népei és köztársaságai között az ország etnikai-felekezeti sokféleségével összefüggő és a hatalom, illetve dominancia kérdésében kialakult konfliktusokat kell említenünk. Ezek túlnyomórészt két kérdés körül sűrűsödtek. Az állam és a nemzeti közösségek viszonyát tekintve egyfelől vitatható volt, mely közösségeket lehet államalkotó nemzetnek tekinteni. 1918-ban először csak a szerbeket, horvátokat és szlovéneket ismerték el államalkotó népként, míg a montenegróiakat és macedónokat csak az 1940-es, a muzulmánokat pedig csupán az 1960-as években emelték be ebbe a kategóriába. Másfelől az is mindvégig viták tárgya maradt, milyen legyen a népek együttélésének politikai kerete a közös államban. A (kon)föderalisták és centralisták közötti vita - amely az első államalapítást szintén beárnyékolta - végzetesnek bizonyult, és megegyezés hiányában a szocialista Jugoszlávia 1991-ben formálisan is szétesett.

A másik nagy kérdéskör arra a tényre vezethető vissza, hogy a jugoszláviai részterületek eltérő fejlettségi színvonala a szociális és gazdasági elosztásban komoly harcokhoz vezetett a szegényebb és gazdagabb régiók között. Ezek az elosztási viták oda vezettek, hogy minden oldalon a háttérbe szorítottság és kismizettség permanens érzése erősödött fel. Miközben a kevésbé fejlett országrészek a pénzügyi újraelosztás során folyton nagyobb részesedést és

támogatást követeltek, a tehetősebbek állandóan a közteherviselés kiegyenlítése folytán előállt gazdasági veszteségeket fájlalták.

Harmadik alapkérdésként azt jelölhetjük meg, hogy az általánosan alacsony fejlettségi szintű társadalmi-gazdasági háttér jóvoltából különféle modernizációs konfliktusok alakultak ki. Pusztán a kérdésfelvetés, hogy milyen eszközökkel lehetne felszámolni az ország strukturális elmaradottságát, mélyen megosztotta a nemzeti eliteket. A jugoszláv érában a felemelkedési esélyek megítélésekor mindig is figyelembe vették az etnikai szempontokat. Az 1980-as évek végén a megváltozott világpolitikai helyzet és a gyorsan éleződő gazdasági válság előjelei közepette nemcsak a hatalom és dominancia, a társadalmi felemelkedés esélyeinek megítélése, hanem a gazdasági erőforrások elosztását befolyásoló konkurencia is egyre gyakrabban etnikai színezetet öltött, és később már nyíltan nemzeti kategóriákban beszéltek róluk. Ezek az összállami szinten jelentkező konfliktusszerkezetek a soknemzetiségű tagköztársaságok népeinek belső kapcsolatát is megterhelték. Teljesen hasonló formában jelentek meg például Bosznia-Hercegovinában,

amelynek a 4,5 milliónyi népessége 1991-ben 43,7 százalékban muzulmánokból, 31,3 százalékban szerbekből és 17,3 százalékban horvátokból, tehát három egyenjogú államnemzet tagjaiból állt. Mindazonáltal a tartományban a soknemzetiségű és többfelekezetű együttélésnek különösen hosszú hagyományai voltak 4

Bosznia és Hercegovina lakossága 1918-ig idegen uralom alatt élt. 1945 után azonban a tartomány saját kormányzati és gazdasági rendszerére támaszkodva kialakult egy kifejezetten etnikumok fölötti, regionális kultúrát, A különböző felekezeti (és valamivel később: nemzeti hovatartozás) ellenére a szerbek, horvátok és muzulmánok számos közös vonással rendelkeztek Bosznia-Hercegovinában. Ez elsősorban a nyelvre volt érvényes, amely az úgynevezett új što dialektusra - a modern szerbhorvát hivatalos nyelv bázisára - épült. Ehhez járult még, hogy a különböző etnikumok települései olyannyira egymásba szövődtek, hogy valóban kifejező, ha a tartomány etnikai térképéről mint „leopárdbőrrel” beszélnek. E keveredés alapján fejlődtek ki az interetnikus kapcsolatok és a fölöttébb szembeötlő

párhuzamok a különböző etnikai csoportok anyagi kultúrájában. Ráadásul az etnikai szempontból vegyes házasságok magas részaránya rokonságilag is szorosan összekötötte őket. A háború előestéjén a népesség kerek 5 százaléka nevezte magát „jugoszlávnak”, a gyermekek majdnem 16 százaléka vegyes házasságból származott. Ebből eredhet, hogy Bosznia-Hercegovina minden második lakosának legalább egy „más” nemzetiségű közelebbi hozzátartozója volt.

Mindazonáltal Bosznia népei nem mindig éltek egymással tökéletes harmóniában. Ellenkezőleg, a nemzeti csoportoknak a szűkebb régióval való azonosulása ellenére folyamatosan észlelhető volt a latens távolságtartás az etnikai és vallási csoportok között, amelyet már a jugoszláv szociológusok is tetten értek és dokumentáltak. Kimutatták, hogy az 1960-as és 1990-es évek között az etnikai kapcsolatok Jugoszláviában folyamatosan romlottak.⁵

A jugoszláviai etnikai kapcsolatokat feltáró szociológiai kutatások eredményei közül a következő szempontok tűnnek fontosnak:

1. Az etnikai-nemzeti konfliktusok okainak egy csoportját a többszörös identitás fogalma alatt lehet összefoglalni. Ezen azt értjük, hogy az egyén (és közösség) egyszerre határozza meg magát térbelileg (szülőföld), etnikailag (nemzet) és/vagy társadalmi osztályhoz tartozás alapján. Az önmeghatározásnak ezek a szintjei rendszerint nem esnek egybe, hanem átfedik, illetve kiegészítik egymást. Az etnikai hovatartozás semmi esetre sem jelentette még a jugoszláviai háború előestéjén sem - a személyes önmeghatározás legfontosabb forrását. Ellenkezőleg, a nemzeti és vallási kategóriák kevésbé bizonyultak fontosnak, ha arról volt szó, hogy többféle identitás közül kellett egy mellett dönteni. Leggyakrabban általában a társadalmi és gazdasági ismertetőjegyek - mint például a foglalkozás, valamely szociális réteghez való tartozás és iskolai képzettség - jelentette a legfontosabb identifikációs kritériumot.⁶ Annál is inkább, mert az állami, regionális, lokális és nemzeti identitások átfedték egymást. Így azután Bosznia-Hercegovinában magától értetődött, hogy az ott élőknek történelmi alapon volt saját, regionális identitásuk, de a három államalkotó nemzetből kettő (tudniillik a szerbek és a horvátok) a szülőföldhöz való kötődés ellenére a mindenkori határokon átívelő etnokulturális közösséget is sajátjának érezte. Egyszerre jelölték meg magukat bosznia-hercegovinai lakosként és a szerb, illetve horvát kultúránemzethez tartozóként. Csupán a boszniai muzulmánok esetében, akiknek nincs a köztársaság határain kívül anyanemzetük, volt teljes mértékben azonos a regionális és etnikai identitás.

2. Az etnikai előítéletek és nemzeti sztereotípiák túléltek a szocialista nevelés értelmében mindenütt propagált „testvériség-egység” (bratstvo i jedinstvo) eszményét.⁷ Etnikai előítéleten a más nemzetiségűekről való negatív és sztereotipizált véleményeket és kijelentéseket értjük, amelyek az egyéni beállítottság határain belül, valamint a kultúra szférája által közvetített társadalmi eszmerendszer formájában nyilvánulnak meg többek között a tankönyvekben.⁸ Ide tartoznak bizonyos etnikai csoportok állítólagos tulajdonságai is. A maradiság toposza például a muzulmánokhoz kötődött, és a jugoszláviai, illetve bosznia-hercegovinai társadalomban jórészt a muzulmánviccek révén rögzült.

3. Hasonlóan, mint az etnikai előítéletek az egyéni beállítottság esetében, a viselkedés szintjén is világosan mérhető volt a népek elkülönülése. A társadalmi távolság megmutatkozott például a más nemzetiségű szomszéd, barát és házastárs váltakozó elfogadásában, amely a különböző nemzetiségek egymás iránti kapcsolatában igen komoly elkülönülési tendenciákat mutatott.⁹ Amikor a szociológusok 1991 végén, a horvátországi szerb-horvát háború csúcspontján Bosznia-Hercegovinában körkérdezték a lakossághoz, a megkérdezetteknek csupán egy tizede erősítette meg, hogy a nemzetiség a barátság fontos kritériuma lenne. A túlnyomótöbbség nem tulajdonított jelentőséget neki. De már a szomszéd vagy a házastárs megválasztása tekintetében megváltozott a kép. Partnerválasztásnál a muzulmánoknak majdnem 43 százaléka, a horvátoknak 39 százaléka, a szerbeknek 25

százaléka akart a nemzetiségről is tájékozódni. A lakosság harmadrésze pedig minden esetben azt válaszolta, hogy az anyanemzet szomszédságában biztonságosabban érzi magát, mint idegen környezetben.¹⁰ Mindent egybevetve azt állapíthatjuk meg tehát, hogy - noha a társadalmi távolság figyelemre méltóan megnőtt, még közvetlenül a háború küszöbén sem volt drámai.

4. Évtizedeken át megfigyelték, hogy a gazdasági jólét és a nemzeti értékekkel való azonosulás között negatív korreláció létezik. A relatív prosperitás időszakában a lakosság körében végzett közvélemény-kutatás során megmutatkozott a szülőföld - túlnyomórészt anyagi - vívmányaiból fakadó elégedettség, sőt büszkeség. Csak az 1980-as években, a feltartóztathatatlanul süllyedő gazdaság és a politikai rendszer gyorsan fokozódó legitimitációvesztésének hatására fogyatkozott meg súlyosan a bizalom a délszláv tagköztársaságokban. Ezzel egy időben sokan fordultak a nép és a nemzet kétségkívül jóval elvontabb kategóriái felé.¹¹ Ellentétben a korábbi évtizedekkel, az 1990-es évet az ország sokféle etnikumából már csak kevesen tekintették gyarapodásnak. Helyette egyre többen a nemzeti homogenizációban látták azt a „fő tényezőt, amely a személyes jólét és boldogulás kérdésében elősegítheti a megoldást”.¹²

5. A konfliktusok lényegi okainak értelmezésében tehát erőteljes torzulások jelentkeztek. Figyelemre méltó, hogy a megkérdezettek közül az etnikai konfliktusok lehetőségét azok látták nagyobbak, akiknek csekély személyes tapasztalatai voltak e tekintetben. Megkérdezték például, hogyan értékeli az etnikai viszonyokat saját lakóhelyükön, a tagköztársaságban és Jugoszláviában. Az 1990-es felmérés a következő eredményt hozta: Bosznia-Hercegovinában a lakóhelyi etnikai viszonyokat a megkérdezetteknek több mint 90 százaléka jónak vagy nagyon jónak találta. Több mint 80 százalék ezt a munkahelyére is érvényesnek tekintette. A nagyobb egységek vonatkozásában - jugoszláviai átlagban - a megkérdezetteknek csupán 57 százaléka tekintette jónak vagy kielégítőnek az etnikai viszonyokat saját köztársaságában, Bosznia-Hercegovinában viszont a válaszadóknak kerek 80 százaléka találta azokat is pozitívnak. Ugyanakkor a Bosznia-hercegovinai megkérdezetteknek csupán 10 százaléka tartotta ugyanezt érvényesnek összjugoszláv szinten is. Az összes megkérdezettek 87 százaléka az etnikai viszonyokat Jugoszláviában összességében rosszként, sőt nagyon rosszként határozta meg.¹³

Összegezve ez azt jelenti, hogy nemcsak makroszinten létezett az objektíve körülírható konfliktusszerkezet, amely a hatalom, az erőforrások és a kompetencia egyenlőtlen elosztásán alapult, hanem mikroszinten is megnyilvánultak a szubjektív módon érzékelt etnikai választóvonalak. Ezen túlmenően az is nyilvánvalóvá vált, hogy sokan környezetük soknemzetiségű szerkezetéből eredően fölöttébb érzékenyen reagáltak a lehetséges konfliktusforrásokra. Mindamelllett valószínűnek mondható, hogy az etnikai sztereotípiák, a társadalmi távolságok és a konfliktusértelmezés torzulásai önmagukban 1990-ben még nem voltak olyan élesek, hogy a különböző népcsoportok együttélése emiatt lehetetlenné vált volna. Következésképp felvetődik a kérdés, milyen feltételek teljesülése szükséges ahhoz, hogy a fent vázolt „latens nacionalizmus” nyílt erőszakba csapjon át.

A konfliktus eszkalációjának fokozatai

Az okok, amelyek a (latensen mindig meglévő) etnikai feszültségek kiéleződéséhez vezettek, három szinten helyezkednek el. A jugoszláv szövetségi államnak a világpolitikai helyzet átalakulásával párhuzamos felbomlása jelenti az egyik szintet. A másikat az állami és társadalmi struktúrák tagköztársasági szinten való eróziójában jelölhetjük meg, míg a harmadikat a társadalmi légkör lokális szintű kiéleződésében. Jugoszlávia felbomlását megelőzték a teljes államszerkezet felgyorsuló eróziójának hónapjai, amelyek az 1989/90-es évek fordulóján a szövetségi hatalom totális bénultságába torkollottak.

A kelet-európai szocializmus összeomlása, valamint a kelet-nyugati konfliktus feloldódása után a külső fenyegetettség megszűnése szétrombolták a jugoszláv identitásnak - a munkásönkormányzat, a szocialista piacgazdaság és a tömbön belüli relatív szabadság formájában meglévő - központi támaszait. Jugoszlávia dezintegrációja ezt követően gyorsan haladt előre, amit nemcsak a vezető politikai testületekben, hanem államjogi, gazdasági és katonai szinten is meg lehetett figyelni.¹⁴ Az akut gazdasági válság, amely jelentős szociális félelmeket keltett, a hirtelen felerősödött nacionalizmus az elit nagy részében, a szövetségi politika csődje és az állam hatalmi monopóliumának összeomlása a teljes bénultság állapotába juttatta a jugoszláviai politikai rendszert. Amikor Jugoszlávia végül 1991-ben végérvényesen szétesett, Bosznia-Hercegovinát, amely a tagköztársaságok közül kétségkívül a „leginkább jugoszláv” volt, különösen súlyosan érintették a következmények.¹⁵

A soknemzetiségű köztársaság gazdasági, társadalmi és politikai szempontból egyaránt erősen kötődött Jugoszláviához, és a föderációtól való különválás elképzelhetetlenül hosszúnak tűnt. Bosznia-Hercegovinában - nem alaptalanul - először a jugoszláv konföderáció alternatíváját helyezték előtérbe, és ezzel közvetítő álláspontot foglaltak el a konfliktusban a szembenálló felek között. Ezek közül Szerbia (amerikai mintára) egy recentralizált szövetségi államot propagált, míg Szlovénia, valamint Horvátország független és szuverén különálló államok laza szövetségét kívánta, de valójában olyan politikát követtek, amely minden államok fölötti kötöttség felszámolására irányult. Csak a konföderációs megoldás végérvényes csődje bírta rá Bosznia-Hercegovinát 1991 októberében a függetlenség kikiáltására, amelyet 1992 áprilisában nemzetközi elismerés követett. Ebben az időpontban már gyakorlatilag kész ténnyé vált a korábbi államszerkezet teljes felbomlása.

Bosznia-Hercegovina szoros kötődése más regionális és nemzeti szubcentrumokhoz előreláthatóan megteremtette a feltételeket a szerb-horvát konfliktus importja számára. A személyes cserekapcsolatok és a jellegzetesen etnocentrikus kommunikációs magatartás következményeként a bosznia-hercegovinai szerb és horvát elit erősen a zágrábi, illetve a belgrádi kulturális központok felé orientálódott - és éppen erről az értelmiségről derült ki gyorsan, hogy új „nemzeti ébredés” úttörőjének tekinti magát. Ehhez járult hozzá, hogy a keresztény felekezetek Bosznia-Hercegovinában nem rendelkeztek saját, köztársaságon belüli egyházi vezetéssel. Központjaik a köztársaságon kívül helyezkedtek el (a Katolikus Püspöki Konferencia Zágrábban, a Szerb Görög Keleti Patriarchátus pedig Belgrádban). A növekvő szerb-horvát ellentét háttérében a soknemzetiségű Bosznia-Hercegovina a nacionalista ideológia egyre erősebb szívóhatásába került. Az a nemzeti igény, hogy a közösség minden tagja az etnikailag homogén nemzetállamban egyesüljön, a szerbeket és horvátokat Bosznia-Hercegovinában választás elé állította: vagy köztársaságuk állami-területi egysége mellett, vagy a saját anyanemzetükhöz való csatlakozás mellett kellett nyilatkozniuk.

Ráadásul 1991 közepe óta itt is hasonló állami, gazdasági és katonai szerkezeti dezintegráció figyelhető meg, mint 1989 óta összjugoszláv szinten. Mert a posztjugoszláv térség alkotmányjogi újraszervezése körüli vita mely során a központosított állam, a föderatív és a konföderatív modellek merültek fel alternatívaként-kicsiben megisméltődött Bosznia-Hercegovinában, és végül a köztársaság összes politikai intézményének totális csődjéhez vezetett. A délszláv gazdasági térség 1989-ben bekövetkezett osztódása, amely az 1990-es év folyamán a tagköztársaság szabályszerű gazdasági válságába torkollott, tovább gyengítette Bosznia-Hercegovinát. A legfontosabb kereskedelmi partnerek elvesztésével az összjugoszláv gazdasági térség utolsó előnyei is veszendőbe mentek. A termelésben, foglalkoztatásban, kivitelben 1990 után drámai visszaesés következett be.¹⁶ A horvátországi szerbhorvát háború során Bosznia-Hercegovina végül gazdasági szempontból is szó szerint a két front közé került. 1991 őszén Horvátország déli szomszédját élelmiszer-kiviteli tilalommal sújtotta, amelyhez 1992 kezdetén Szerbia is csatlakozott. A háborút tekintve a tagköztársaságok saját piacuk számára akarták az élelmiszertermelést biztosítani, megakadályozandó a Bosznia-

Hercegovinán keresztüli reexport üzleteket a szembenálló másik háborús köztársaságba. Válaszlépésként Bosznia-Hercegovina leállította nyersanyagkivitelét, de ezzel főként saját gazdaságának ártott.¹⁷ Csak 1991 első kilenc hónapjában 23,2 százalékkal esett vissza a köztársaság termelése. Becslések szerint ebben az időpontban a veszteség 3 milliárd dollárra rúgott.¹⁸ 1992-ben a boszniai gazdaság süllyedése tovább gyorsult. 1992 januárjában az inflációs ráta az előző havihoz képest 31 százalék körül mozgott, a létfenntartási költségek 36 százalékkal emelkedtek. Egy hónappal később Szarajevó az egész exjugoszláv térség legdrágább városává vált. A statisztikusok 325 000 munkanélkülit regisztráltak, ami majdnem 30 százalékos arányt jelentett. Ugyanakkor 240 000 foglalkoztatott csupán 50 német márkának megfelelő minimálbért kapott.¹⁹

A termelés visszaesése és a gazdasági elszigeteltség az amúgy is kritikus szociális helyzetet drámai módon kiélezte. Bosznia-Hercegovina a szükséges élelmiszereknek csak 15 százalékát termelte meg saját maga, a behozatal a horvát szerb embargó, illetve a tényleges beszerzések horvát blokádja miatt elmaradt. A lakosság ellátása az 1991-1992. évek fordulóján rendkívül kritikussá vált. Az etnikai feszültségek kiéleződésének további lényeges okát abban jelölhetjük meg, hogy a drasztikusan megfogyatkozott erőforrások miatt a társadalomban felerősödtek a szociális félelmek.

Az 1991 nyarán fellángoló szerb-horvát háború a boszniai társadalmat is etnikai frakciókra bontotta, és ez már a teljes állami szerkezet felbomlásával fenyegetett. A hatalom tehát már hónapokkal a köztársaság függetlenségének kikiáltása előtt tényleges szakadást idézett elő. Ilyen körülmények közt aligha lehetett volna mindenki számára elfogadható választ adni arra a kérdésre, hogy váljon-e ki Bosznia-Hercegovina és alakuljon át független, önálló állammá, vagy maradjon meg továbbra is a jugoszláv föderációban. Az egységes válasz elmaradása miatt megszűnt az 1991 óta hivatalban volt hárompárti koalíció nemzetek közötti konszenzusa, amely Bosznia-Hercegovina állami-területi egysége megmaradásának tételén alapult.

A kormánykoalíció szétesése maga után vonta a közvélemény gyors polarizálódását. Így bomlott etnikai csoportokra 1991 második felében a tömegtájékoztatás. A rádió és a sajtó a nemzeti pártok egyre erőteljesebb szócsövénév vált. A szomszédos köztársaságokban zajló háború kiterjedése ugyanúgy a közvélemény felerősödő etnikai polarizációjához vezetett.

A bosznia-hercegovinai társadalom etnikai széttöredezése lépésről lépésre a közélet minden olyan területét elárasztotta, ahol sorsdöntő szerepet játszott az állami vagyonnak a három nép között való felosztása. A jugoszláv hírügynökségek 1991 szeptemberében nyílt titokként terjesztették, hogy sok vállalat az adóját már nem az államnak, hanem közvetlenül az általuk előnyben részesített nemzeti pártnak fizette be. Másfelől kidolgozták az államvagyon etnikai kritériumok szerinti felosztásának hosszú távú tervét.

A politikai és gazdasági szerkezetek elerőtlenedését a honvédelem teljes dezintegrációja követte. A horvátországi szerb-horvát háború kitörése után, 1991 második felében, fél évvel a harci cselekmények Bosznia-Hercegovinára való áttérése előtt, a fegyveres erők már legalább hatféle szervezetre tagolódtak. A reguláris katonai erő szétzilálását elsősorban a civilek felfegyverzése okozta. Nemcsak minden körzet, hanem minden falu igyekezett kiépíteni saját etnikailag definiált „védőpajzsát”.

Hamar kiviláglott, hogy az etnikai felaprózódás a kisebb egységekre is kiterjedt és tovább folytatódott. 1993 nyarán már pontosan lehetett látni, hogy Bosznia-Hercegovina területi szétदारabolása a köztársaság tényleges felosztását készíti elő. A társadalom ekkorra már regionális és lokális szinten is nemzeti kritériumok szerint oszlott meg. Ezzel megkezdődött az állam hatalmi monopóliumának szétforgácsolódása. Mivel 1991 folyamán, még a Szerb Demokrata Párt (SDS) működése alatt Bosznia-Hercegovinában több Autonóm Szerb Vidék jött létre, ezekben szerb, nacionalisták ragadták magukhoz az adminisztratív és karhatalmi feladatokat. Már 1992 augusztusában legalább öt Szerb Autonóm Vidékből (SAO), valamint

két Horvát Közösségből (HZ) állt a köztársaság területe. Együttesen az állam területének közel 80 százalékát foglalták magukban.

Ezek az autonóm területek csatlakoztak a régió függetlenségi nyilatkozatához és a „kvázi-állami” szerkezet újjáépítését szorgalmazták. A formális függetlenségi nyilatkozatot követte a kormányalakítás, a területi biztonsági rendszer (hadsereg, milícia és katonai jellegű szövetségek formájában), valamint a regionális gazdasági és kormányzati rendszer kiépítése az autonóm vidékeken. A belügyek és a pénzügyek irányítása a szerb régiókban éppúgy, mint a horvát közösségekben a sarajevói kormánytól teljesen különvált helyi hatalmi centrumok valamelyikének irányítása alá került.

Az autonóm vidékeken az „etnokráciák” hatalomátvételével végül az etnokulturális homogenizáció kompromisszum nélküli politikája kezdődött el. Ez utóbbi a gyakorlatban Bosznia-Hercegovina horvátosítását, illetve szerbesítését jelenti. A boszniai szimbólumokat szerb és horvát nemzeti szimbólumokkal cserélik fel, alkalmanként még a települések nevét is megváltoztatják, és a közéletből eltávolítanak mindent, ami bosnyák. Nemzeti homogenizáció ment (és megy) végbe például a nyelvpolitikában. Az autonóm vidékeken az anyaköztársaságok nyelvi szabályozását veszik át, ami azt a célt szolgálja, hogy a korábban használt szerbhorvátot két külön nyelvvé (tudniillik szerbbé és horváltá) alakítsák. Mindenekelőtt a szerb, de a horvát részállamokban is a más nemzetiségű népesség végeredményben súlyos asszimilációs és migrációs nyomásnak van kitéve. Az „etnikai tisztogatás” eufémizmusával jelölt kiűzési politika következképpen az átfogó etnikainemzeti homogenizációs program legextrémebb kifejeződése az érintett területeken. Ez mindenekelőtt a nagyszerb nacionalisták részéről folyik, de csekélyebb céltudatossággal és totalitással a horvátok és muzulmánok részéről is megfigyelhető.

Ilyen feltételek mellett a kisebb közösségekben, tehát lokális szinten az erőszakos összeütközések esélye rendkívül nagy. Az etnikai konfliktusok - ahogy Janusz Bugajski bemutatta - gyakran szabályosan megrendezhetők.²⁰

Az etnikai szolidaritás erősítését célzó erőszakos rendezéseket kiváltó esemény nem ritkán tudatos terrorcselekmény: az egyik etnikai csoport (A) maroknyi fegyverese valamely többnemzetiségű faluban a helyi hatalmi szervezetet felszámolja, és maga veszi át a hatalmat. A más etnikumú csoport (B) ellen pontosan kitervelt terrorakciók, erőszakos cselekedetek a nemzeti közösségek további polarizációjához vezetnek. Az ilyenfajta erőszakos cselekményeket rendszerint gyorsan általánosították, és rendszerint a másik csoportnak tulajdonították.

A tervszerű terrorizálást a lakosság tudatos traumatizálása kísérte, mégpedig tartós és tömény propaganda formájában. A részletes jelentések vagy hitelesnek feltüntetett híresztelések a kizárólag a másik fél által elkövetett rémtettekről ráadásul fontos mellékfunkciót is betöltöttek. Ezek teremtették a mártírokat, akiknek tragikus sorsa az ellenintézkedések megtételét (azaz az ellenerőszakot) mintegy legitímálta. Mindenfajta erőszakra kész kis csoportok az üldözötteket védelmező pártfogók szerepében tetszelegnek, miközben gyűlöltre szító háborús propagandájukkal igen nagy mértékben hozzájárultak a népek közötti konfliktusok további eszkalációjához. A fentiek alapján túlzás nélkül következtethetünk arra, hogy az etnikai konfliktusok részben következményei - és nem feltétlenül csupán okai az erőszakos összeütközéseknek. A kiprovokált gyűlölet eszköz a konkrét hatalmi-politikai háborús célok eléréséhez. Jelen esetben főként a területszerzés legitímálását szolgálja.

A nacionalista mozgósítás és az etnikai konfliktusok rendezésének eszközrendszere

Az etnikai alapozású nacionalista összeütközések egyik jellegzetes ismertetőjegye abban rejlik, hogy a konfliktusok oka, illetve tartalma és értelmezése eltérnek egymástól, ami

rendszerint abból adódik, hogy a szereplők kizárólagosan önmagukra vonatkoztatják a konfliktusban elszenvedett sérelmeket. A három délszláv háborús csoport szintén nagyfokú autizmussal kezeli a sztereotipizált nemzeti gondolkodási és érvelési modelleket, a szelektív és a valóságot meghamisító interpretációkat, valamint az érzelemorientált cselekedeteket. Természetesen nem arról van itt szó, hogy a mindenkori konfliktus tárgyát alkotó kérdés az etnikai-nemzeti konfliktusok megítélése szempontjából elhanyagolható lenne. Pusztán arra utalunk, hogy a konfliktus kiváltó oka és a konfliktus értelmezése, illetve kezelése között különbséget kell tenni.

A konfliktusban álló felek gondolkodásmodelljét és érvelési módját etnikai előítéletek és ellenségképek formálják. A hatalmi elit részéről tudatosan alkalmazott propaganda rendszerint a meglévő etnikai sztereotípiákhoz és ellenségképekhez folyamodik. Ennek a saját tulajdonságok megjelenítésében éppúgy megvannak a toposzai, mint a másik nép tulajdonságainak. A saját nemzeti közösség (feltételezett) tulajdonságairól szóló kijelentések legtöbbször a vélt kultúrfölény toposza körül csoportosulnak. Az alább bemutatandó elgondolás kétségkívül a szélsőséges variációk közé tartozik. Eszerint a nacionalista propaganda a szerb népet mint „mennyei nép”-et (nebeski narod) ábrázolja. De a többi konfliktusban álló fél képviselői is megfogalmaztak kulturális alapozású nemzeti érvelési modelleket. Így a politikai retorikában mindenkor feltűnik az ortodox, katolikus vagy iszlám hit- és tapasztalati világ elvi (kulturális vagy morális) fölényének képzete. Ezek a sztereotípiák tulajdonképpen felcserélhetők.

A társadalmi rend évszázados elveivel szemben álló iszlám kultúrfölény-elképzelés például az Alija Izetbegović által megfogalmazott Iszlám Deklaráció bevezetőjében található meg.²¹ Ezzel szemben a nagyszerb propagandában az az állítás dominál, hogy a muzulmánok az arab Mudzsaheddin segítségével Boszniában erőszakkal akartak iszlám országot alapítani. A muzulmánokra ráfogták, hogy a háborút Allah nevében kezdték, mialatt a szerbek a keresztény Nyugatot védelmezték az elmaradott iszlám ellen. A szerb sajtó szerint a boszniai muzulmánok máris zsoldosok ezreit toborozták az iszlám országokban. Amikor a horvát-muzulmán katonai szövetség szétszakadt, a horvát sajtó is az iszlám fundamentalizmus előrenyomulásának rémképét festette fel, amellyel szemben a keresztény-katolikus Nyugatnak kell szembeszállnia.²² Tehát mindkét népcsoport - a napi politikai ügyek szolgálatában - évszázados toposzokat mozgósít a propaganda segítségével.

Következésképp saját fölényük követelménye szinte szükségszerűen vonja maga után a neurotikus veszélyeztetettség-képzetet. Már a háború kitörése előtt is mindhárom konfliktusban álló csoport argumentációját meghatározta a kizsákmányolás, a relatív háttérbe szorítottság, de -a remélt saját előnyökhöz, esélyekhez mérten - a depriváció motívuma is. A horvát nacionalizmus újjáéledése során például a jugoszláv szövetségi állam (kizsákmányolónak érzett) újraelosztási politikáját bírálták. Az Iszlám Deklaráció pedig a szekularizációs folyamatot mint „új rabszolgaságot” írta le, és fájlalta a „szellemi szabadság” és kulturális identitás elvesztését.²³

Az ilyesfajta veszélyeztetettség-képzetek legerősebben szerb oldalról fogalmazódtak és fogalmazódnak meg. A szerb nép évszázados háttérbe szorítottságának, veszélyeztetettségének, sőt nemzethalálának toposza vörös fonalként húzódik végig a szerb nacionalista érvrendszeren. Nemesgy történeti és politikai alapmunka az egész szerb történelmet ennek a háttérbe szorítottságnak, veszélyeztetettségnek a bizonyítékait összegyűjtve próbálta bemutatni. A Szerb Tudományos Akadémia 1986-ban ismertté vált Memorandumában, amelyet éppenséggel nagyszerb nemzeti programként is értelmezhetünk, három alaptézis merül fel: a szerb nép történelme során mindig mások miatt áldozta föl magát, mégis folytonosan háttérbe szorul mások érdekei miatt, mi több, évszázadok óta genocídium fenyegeti.²⁴

Nem csak ebben a kontextusban tűnik fel, hogy a nacionalista érvelés gyakran igénybe veszi a történelmi mítoszok és traumák erejét. Ivan Čolovic belgrádi etnológus kimutatta, miként használja fel a nacionalista propaganda a régi hősokeket, szimbolikus helyszíneket és az irodalmi hagyományokat.²⁵ Megállapította, hogy ezeket a motívumokat elsősorban a nacionalista elit használja eszközként, nem pedig az erőszakos konfliktus-rendezés valamiféle önműködő mechanizmusa. Ez még akkor is igaz, ha egy nép ténylegesen történelmi traumák tapasztalatait szenvedte el, amelyek tovább élnek a kollektív emlékezetben, mint például azoknál a szerbeknél, akik a horvát fasiszta usztasa-uralom idején üldözésnek és megsemmisítésnek voltak kitéve. Az ilyesfajta traumatikus élmények a társadalmi konfliktus-filozófia részeként kerülnek ismét felszínre.

A történelmi traumák és mítoszok kiegészítik egymást. Alapjában ez a megfigyelés az egész genocídium-veszély stilizálására érvényes, amely a szerb nacionalisták szerint a szerb népet állandóan fenyegeti. Kezdve a rigómezei csatától, ahol a szerb csapatok 1389-ben megsemmisítő vereséget szenvedtek az oszmán-törököktől, egészen a Tito-éráig, amelyben a szerbeket állítólag megalázták, a teljes nemzeti múltat a veszélyeztetettség tapasztalatára redukálták. Ennek az elképzelésnek az extrém túlhajtásában a vélt genocídium-veszély konstans történelmi tényezővé válik: a rigómezei megsemmisítő vereség, a horvát usztasák fasiszta népiertása a második világháborúban, valamint a horvátországi, koszovói és bosznia-hercegovinai szerbeket jelenleg fenyegető, minden erővel megállítandó genocídium egy sorba kerülnek. Emellett a genocídium demográfiai is értelmezhető. Hallani arról a félelemtől, hogy a magasabb születési ráta alapján a muzulmánok néhány év múlva a soknemzetiségű köztársaság lakosságának abszolút többségét tehetnék ki, hogy aztán a nem muzulmán népesség (elsősorban a szerbek) nyílt diszkriminációjára térjenek át. Ezt egyébként nemcsak Bosznia-Hercegovina, hanem a túlnyomórészt albánok lakta Koszovó esetében is igaznak vélik.

Az előítéleteknek és ellenségképeknek politikai célszerűség szerinti felhasználása mindig elárulja az eljárás tényleges funkcióját. Érdekes adalék lehet, hogy sajtóközlemények szerint a muzulmánokkal kötött katonai szövetség szétesése után a horvátok szintén az állítólagos muzulmán népiertástól érezték magukat fenyegetve. Mint ahogy ismét olvashatni olyan eszmefuttatásokat is, hogy - tekintettel az elmaradó nyugati támogatásra - ők lennének a célpontjai egy keresztény bosszúhadjáratnak a török háborúkért cseré Ben.²⁷ Az is felmerült már a boszniai sajtóban, hogy a Nyugat ilyen úton kívánja a balkáni muzulmán-kérdés „végső megoldását” elérni.²⁸

Az etnikai sztereotípiákat tehát fel lehet használni politikai célok megalapozására, felértékelésére és igazolására. Éppen ezért reagálnak az érintettek fölöttébb ingerülten a propagandát leleplező nemkívánatos kritikára. Mert hiszen aki például az állandó és egyetemes veszélyeztetettség benyomását közvetíti, annak az önvédelem igazolásában nincs szüksége további érvekre. Ez a parttalan történelmi önsajnálát szolgál aztán ideológiai kötőanyagként a kritikailag felülvizsgálhatatlan nemzeti szolidaritás megszilárdításában.²⁹ Ezért lehet és szabad tehát a nacionalista toposzokat a nemzeti érdek alátámasztása végett mobilizálni. Ezen túlmenően az sem szorul különösebben bizonyításra, hogy a sztereotípiák fundamentalista jellegüknél fogva hasznos stratégiák a maximalista célok keresztülvitelében. Hiszen az egyetemes és történelmileg dokumentálható veszélyeztetettség feltételei közepette a tárgyalásokon való kompromisszumkészség a priori kizárható. Az etnikai alapozású nacionalizmus érvelési módja ennél fogva alapvetően gátolja a tárgyalásos megoldásokat. Mindeközben fontos szerepet játszik az ellenségkép, motiváló tényezővé válik az erőszakos megoldásokra való készség. Ráadásul ilyen helyzetekben a háttérbe szorítottság, az elveszített méltóság és a még meg nem valósult önrendelkezés által közvetített érzések megnövelik a fogékonyságot a messianisztikus ideológiák iránt. Tehát az erőszak alkalmazását mint önvédelmi cselekedetet lehet értékelni és igazolni.³⁰

Mivel az etnikai radikalizálódásra és az erőszak eszkalációjára rendszerint szélsőségesen nacionalista légkörben kerül sor, az etnikai konfliktusokat az elemzők gyakran mint irracionális jelenségeket határozták meg, minthogy a racionális mechanizmusoknak ellentmondani látszanak. Mindez biztosan igaznak bizonyul akkor, ha az indulatok növekedése és az erőszak kiterjedése a háború alatt egy bizonyos szintet túllépett, vagy ha a hibás felfogás konkrét aggályokat és félelmeket szít, amelyek nem vagy csak egy feltételezett realitásnak felelnek meg. Ettől függetlenül megállapítható, hogy az erőszak alkalmazása gyakran egy belső logikát követ, amelynek racionális, funkcionális összetevői is vannak. Ez különösen érvényes az „etnikai tisztogatások” politikájára. Az „etnikai tisztogatások”, azaz a nemkívánatos népcsoportok kiűzése, ami radikális következménye annak az etnobiológiai nemzetfelfogásnak, amely eredetileg a 19. század végi Németországban alakult ki, és amely a nemzetet mint származási közösséget fogja fel. A szerb tankönyvek elemzése kimutatta, hogy 280 leckéből 200 a nemzeti közösséget a vérrokonság alapján definiálta, s csak 50 fogta föl adminisztratív fogalomként, 5 pedig kulturális közösségként.³¹ Ezen túlmenően a szerb nacionalizmusnak van egy kifejezetten területiális komponense. A közkeletű elképzelés szerint a szerb népnek nemcsak egész történelme egységes, hanem (sőt!) az a terület is, amelyen a szerb nép él, ahol az ősei otthon voltak, és ahol történelmi szimbólumokkal megjelölt helyek találhatók.³² Ilyen kiindulópont jegyében lesz elsődleges cél a területi hódítás és annak homogenizációja.

Sok független megfigyelő jelentéséből ténylegesen kitűnik, hogy a szerb hódító politika szolgálatában a nem szerb lakosságot elűzik otthonaikból. Kevésbé átfogóan és csekélyebb célirányossággal, de a horvátok és muzulmánok is hajtanak végre „etnikai tisztogatásokat” az általuk ellenőrzött területeken. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának jugoszláviai különtudósítója végül arra a következtetésre jutott, hogy az „etnikai tisztogatás” nem következménye, hanem célja ennek a háborúnak.³³ Jóllehet a 19. században keletkezett elképzelés (amely szerint az etnikai és állami határoknak fedniük kell egymást, és a nemzet minden tagját egy közös államban kell egyesíteni) Délkelet-Európa kevert népességű térségében csak nehezen megvalósítható, éppen ott próbálják átültetni a valóságba ijesztő következetességgel és célirányossággal. Az etnikai kiűzések aktuális politikája elsősorban hatalmi számításból fakad. Az etnikai homogenizációval igyekeznek legitimálni a területi hódításokat, egyszersmind fel akarják számolni a hódító politikát bírálók csoportját, és a kisebbségi jogoknak a nemzetközi feljebbviteli fórumok által igényelt ellenőrzési lehetőségét pedig megpróbálják eleve elhárítani.

Kitekintés

Jóllehet ma már valóban tartalmas összehasonlító elemzések állnak rendelkezésünkre arról, miként alakulnak ki az etnikai konfliktusok és a háborúk, mégis leginkább az marad homályban, hogyan lehet megoldani, felszámolni, illetve feloldani azokat.³⁴ Minden tapasztalat azt mutatja, hogy kifejezetten bonyolult művelet a háborúk befejezése, ha már egyszer vér is folyt. Természetesen nem csak pszichológiai okokból problematikus az etnikai konfliktusok lecsillapítása, hiszen a háború nem ritkán felemelkedési lehetőséget is jelent bizonyos társadalmi csoportok számára.³⁵ Bosznia-Hercegovinában (és a többi jugoszláviai utódállamban) például befolyásos társadalmi rétegek jöttek létre, amelyeknek személyesen már nem érdeke a háború gyors befejezése. A fegyver- és lőszerkereskedelem új „balkáni maffiá”-t hozott létre.³⁶ Elméleti szinten ehhez hozzá kell vennünk, hogy az „erőszak” fontos funkciót vett át a társadalmi átalakulás során. „Semmi nem stabilizálja erősebben a közösségeket, mint a harc és a háború” - állapítja meg Georg Elwert.³⁷ A háború hozzájárul a „MI - csoport - érzés”-ének kialakításához, az identitás formálásához, a nemzeti közösségek konszolidációjához. Következésképp az erőszaknak gátat vető stratégiát nem csak

individuálpszichológiai szinten kell kijelölni. Egyidejűleg meg kell próbálni befolyásolni a hatalmi-politikai érdekeket, s az azoknak keretet adó jogi és társadalmi viszonyokat. Mindez megmagyarázhatja, miért maradnak gyakran hatástalanok a diplomáciai és gazdasági szankciók.

Fordította: Kocsis Gabriella

Jegyzetek

- 1 Vö. Thomas Brey: *Die Logik des Wachsinns. Jugoslawien - von Tätern und Opfern*. Freiburg 1993.
- 2 Dunja Melčić: Krieg Blauchelme und europäische Politik. In: *die tageszeitung*, 1992. 12. 10., 12.
- 3 Bačević, Ljiljana: Nacionalna svest omladine. In: *Deca krize. Omladina Jugoslavije krajem osamdesetih*. Beograd 1990. 147-172.
- 4 Bogosavljević, Srdjan: Bosna i Hercegovina u ogledalu statistika. In: *Bosna i Hercegovina izmedju rata i mira*. Beograd 1992. 31-47. I. h. 31. és 40.
- 5 Miljević, Milan -Poplašen, Nikola: Dehomogenizacija političke kulture. In: *Jugoslavija na kriznoj prekretnici*, 132-168. I. h. 145.
- 6 Bačević, Ljiljana: Nacionalna svest omladine, *i. m.*
- 7 Vö. többek között: Djurić, Djordje: Etnički stavovi mladih. In: *Mladi i nacionalizam*. Beograd 1984. 304-311.
- 8 Vö. Heckmann, Friedrich: *Ethnische Minderheiten, Volk und Nation. Soziologie interethnischer Beziehungen*. Stuttgart 1992. 119.
- 9 Vö. Bačević: Nacionalna svest, *i. m.* 153. és Dragomir Pantić: Nacionalna distanca gradjana Jugoslavije. In: *Jugoslavija na kriznoj prekretnici*. Beograd 1991. 168-186.
- 10 Bakić, Ibrahim: *Nacija i religija*. Sarajevo 1991. Uő.: *Bosna i Hercegovina izmedju rata i mira*. Beograd 1992. 19.
- 11 Vö. Miljević Poplašen: Dehomogenizacija. *i. m.*
- 12 Uo.143.
- 13 Uo. 147.
- 14 Zametica, John: *The Yugoslav Conflict*, London 1992 (//SS, Adelphi Papers, No. 270); Paul Garde: *Vie et most de la Yugoslavie*, Paris 1992; Wolfgang Libal: *Das Ende Jugoslawiens. Chronik einer Selbsterstörung*. Wien 1991.
- 15 Vö. Calic, Marie-Janin: Die Logik des Zerfalls: Staatliche und nationale Umgestaltung im postjugoslawischen Raum. In: Zunker, A. (szerk.): *Weltordnung oder Chaos? Beiträge zur internationalen Politik*, Baden-Baden 1993. 193 207.
- 16 A Survey of Republican Economies and Employment Situation. In: *Focus* 1991/5. 18.
- 17 Köster-Hetzendorf, Maren: Der Hunger ist nunmehr in unsere Heime eingezogen. *Der Tagesspiegel*, 1992. 21. 46.
- 19 Scheicher, Harry: Die Schneeflocke-Symbol einer geschmolzenen Hoffnung. *Frankfurter Rundschau* 1992. 02. 25., 3.
- 20 „Given the money, weaponry, and media monopoly, any cinning politician can provoke an 'ethnic' or 'racial' war in virtually any multy-ethnic or multi religous village, city, region or state.” Bugajszki, Janusz: *Balkan Futures: Understanding Ethnic Conflkt*. In: *Armed Conflicts in the Balkans and European Security*. Ljubljana 1993. 279-291. I. h.: 287.
- 21 Izetbegović, Alija: *Islamska deklaracija*. Sarajevo 1990. 10.
- 22 Zamke islamske ponude. *Novi Vjesnik*, 1993. 01. 09. 12.
- 23 Islamska deklaracija. *i. m.* 10.
- 24 Hartmann, Florence: La genôse du „nettoyage ethnique”. *Le Monde*, 1992. 08. 31., 1.
- 25 Čolović, Ivan: *Bordel ratnika. Folklor, politika i rat*. Beograd,1993; Uő.: Die Mythen des Krieges. *die tageszeitung*, 1993. 12. 16.,17.
- 26 Islam zamaglio razum. *Novi Vjesnik*, 1993. 01. 28., 3.
- 27 Vergeltung für das Amselfeld? *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1992. 12. 17.
- 28 Degree Varies as Arabs Assist Bosnia's Muslims. *The New York Times*, 1992. 08. 23, 16.
- 29 Höpken, Wolfgang: Geschichte und Gewalt. Geschichtsbewusstsein im jugoslawischen Konflikt. *Internationale Schulbuchforschung*, 1993. 1. 55-73.
- 30 Scheffeer, Thomas (szerk.): *Ethnizität und Gewalt*. Hamburg 1991. 22.
- 31 Vö. Novi Mirko i Slavko. *Vreme*, 1993. 07. 5., 28.
- 32 Rosandić, Ružica : *Nationalism and Patriotism in Elementary School Textbooks*, (kézirat), Braunschweig 1993. 7.

- 33 Interjú Tadeusz Mazowiecki ENSZ-megbízottal: „Nicht die gesamte serbische Nation beschuldigen”. *Süddeutsche Zeitung*, 1992. 12. 19., 12.
- 34 Vö. többek között Horowitz, Donald L.: *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley és mások, 1985; Peter Waldmann: *Ethnischer Radikalismus. Ursachen und Folgen gewaltsamer Minderheitenkonflikte am Beispiel des Baskenlandes, Nordirlands und Quebecs*. Opladen 1989.
- 35 Scheffler: Ethnizität und Gewalt, *i. m.* 21.
- 36 Mafija na Balkanu. *NIN*, 1992. 11. 16., 32.
- 37 Elwert, Georg: Fassaden, Gerüchte, Gewalt. Über Nationalismus. *Merkur* 1991. 318-332. I. h.: 327.

MARIE-JANINE CALIC

STRUCTURAL ANALYSIS OF THE ETHNIC CONFLICTS IN BOSNIA-HERZEGOVINA

The study divides the conflicts of the period before the disintegration of Yugoslavia into three groups. The conflicts attributable to the ethnic and religious division were present from the beginnings. The conflicts caused by the differences in the development of the members of the federation were also very important. The third and permanent source of conflicts was formed by the different strategies aiming to solve Yugoslavia's structural problems and by the clash of interests within the federation. Before 1991 there were weltering intensive integration processes but at the same time there were contradictions among the Serbian, Croatian and Muslim societies, too. The Serbian and Croatian intelligentsia got a line on Belgrad and Zagreb. When the once Yugoslavian republic became independent in October 1991 the breakdown of its economy automatically turned Bosnia-Herzegovina into a new and hopelessly complicated field of operations of the Serbian-Croatian war. The Serbian - and partly Croatian - homogeneity aspirations led to ethnic cleansing in Bosnia-Hercegovina of mixed ethnic setting. Because of the constant actualization of the enemy images and the stabilization of the war as a way of living the study disputes the effectivity of handling the conflicts by means of diplomacy only.